

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΝ ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΤΖΑΝΕ

“Οποιος καταπιασθῆ με τῆ μελέτῃ θέματος ἀπὸ τὴν τέχνη τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὕστερ’ ἀπὸ τὴν Ἀλωση, γρήγορα ἀντιλαμβάνεται ὅτι οἱ σπουδῆς γύρω ἀπὸ τὴν τέχνη αὐτῆ καὶ μάλιστα οἱ σχετικῆς μετὰ τὴ μεταβυζαντινῆ ζωγραφικῆ βρίσκονται ἀκόμη σὲ στάδιο ἐντελῶς προπαρασκευαστικό. Γιὰ νὰ παραλείψουμε τὶς ἐλλείψεις ποὺ ἔχουν σημειωθῆ ἤδη, ἀναφέρουμε μία βασικῆ, ποὺ ἀφορᾷ, ἄλλωστε, ὅλες τὶς νεοελληνικῆς σπουδῆς. Στὸν καθένα εἶναι φανερὸ πόσο χρήσιμο θὰ ἦταν νὰ εἶχε γίνει εὐρευτηριακῆ προεργασία στοιχειώδης, ποὺ νὰ ὀδηγοῦσεν εὐκόλα τὸν συνθετικώτερο μελετητῆ νὰ ἐξακριβώσῃ καὶ νὰ κινηθῆ ἀνάμεσα στὸ ὕλικό του, ὥστε νὰ μὴ σπαταλιοῦνται δυνάμεις τόσο πολὺτιμες πάντα, χωρὶς σύστημα καὶ χωρὶς πρόγραμμα, γιὰ τὴν ἄχαρη ἔρευνα γύρω ἀπὸ λεπτομερειακὰ ζητήματα, φαινομενικὰ με δευτερεύουσα σημασία, ποὺ εἶναι ὅμως βασανιστικὰ γιὰ τὸν ἐπιστήμονα μετὰ τὴν ἔφεση τῆς πληρότητας.

Τέτιου εἶδους ἐργασίαι δὲν μποροῦν νὰ προέλθουν μόνο ἀπὸ ἀτομικῆς προσπάθειαι, μ’ ὁσηδήποτε αὐτοθυσία κι’ ἂν γίνονται. Πρέπει νὰ εἶναι καρπὸς συλλογικῆς ἐργασίας ποὺ θὰ γίνεται μετὰ πρόγραμμα «μακρῆς πνοῆς». Ἐν οἱ νεοελληνικῆς σπουδῆς διαθέτουν σήμερα δύο ὀργανισμοὺς ἐπιστημονικῆς ἔρευνας πραγματικὰ γόνιμους, καὶ ἐννοῶ τὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ τὸ Ἱστορικὸ Λεξικό, τοῦτο ὀφείλεται προπάντων στὶς ἐξοχῆς προσωπικότητες ποὺ θεμελίωσαν τὶς σχετικῆς σπουδῆς στὸν τόπο μας, τοῦ Ν. Πολίτη καὶ τοῦ Γ. Χατσηδάκη. Τὸ παράδειγμά τους θὰ ἦταν ἀρκετὸ νὰ δικαιολογήσει τὴν ἴδρυση ἀνάλογων ὀργανισμῶν γιὰ κάθε κλάδο τοῦ νεοελληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Εἰδικώτερα γιὰ τὶς σπουδῆς ποὺ μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ, εἴμαστε ἀκόμη μακριὰ ἀπὸ τὴν ἰδέα νὰ ἰδρυθῆ ἓνα ὁποιοδήποτε Ἰνστιτοῦτο ποὺ θ’ ἀναλάμβανε νὰ ὀργανώσῃ μεθοδικὰ τὶς σχετικῆς ἔρευναι καὶ γι’ αὐτὸ κάθε προσωπικῆ προσφορὰ ἀποτελεῖ μιὰ θετικῆ συμβολή. Ἐἴσι οἱ πρόσφατες μελέται τοῦ κ. Ν. Τωμαδάκη γιὰ τὴν οἰκογένεια Τζάνε, καὶ γιὰ τὸν Ἰω. Κορνάρο, ὅπου συγκεντρώνονται, ἐλέγχονται καὶ ταξινομοῦνται ὅλες οἱ σχετικῆς πληροφορίες, εἶναι πολὺ χρήσιμες. Τοῦ καθηγητῆ κ. Α. Ξυγγοπούλου ἡ ἐργασία γιὰ τὸν Ἐ. Τζάνε καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ Ἀγίου Γοβδελαῆ, ἀποτελεῖ τὴν πρώτη συστηματικῆ καταβολή γιὰ τὴ μελέτη ἐνὸς ἀπ’ τοὺς σημαντικώτερους μεταβυζαντινοὺς ζωγράφους, γιὰ τὰ τεχνοτροπικὰ προβλή-

ματα πού παρουσιάζει, για την εξέλιξή του και ακόμη για τη σημασία του μέσα στη μεταβυζαντινή τέχνη. Θα επιθυμούσαμε να βλέπαμε σύντομα και άλλες εργασίες πάνω σ' αυτά τα θέματα, πού, αν δέν κάνομε λάθος, έχει έτοιμες ό κ. Ξυγγόπουλος.

Μέ τοῦτο τὸ καθαρὰ πληροφοριακὸ σημεῖωμα θέλω νὰ συμπληρώσω τὸν Ἑλεγχὸ τῶν ἔργων τοῦ Ἑμμ. Τζάνε, πού παρέχει ό κ. Ν. Τωμαδάκης («Κρητικά Χρονικά» Α', σ. 145-150), ὥστε ό μελλοντικός μελετητής τοῦ συνολικοῦ ἔργου τοῦ ζωγράφου αὐτοῦ νὰ ἔχει ὑπ' ὄψει του, ὅσο τὸ δυνατόν μεγαλύτερο μέρος τοῦ ὑλικοῦ πού θὰ ἐπεξεργασθῆ. Πρῶτα ὁμως προσθέτω μερικὲς συμπληρωματικὲς πληροφορίες γιὰ τὶς εἰκόνες πού σημειώνονται ἀπὸ τὸν κ. Τωμαδάκη.

- ἸΑθ. 7. — Τοῦ Ἁγ. Κυρίλλου δημοσιεύθηκε φωτογραφία στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τοῦ Ὁδηγοῦ τοῦ Βυζ. Μουσείου, Ἀθῆναι 1932, εἰκ. 67.
- ἸΑθ. 16. — Ἡ Παναγία τῆς Συλλογῆς Ρεκανάτι (Βενετίας) περιγράφεται καὶ ἀναλύεται στὸ W ulff - A l p r a t o f f, σ. 235.
- ἸΑθ. 24. — Τῆς Προσκυνήσεως τῶν Μάγων τοῦ Μουσείου Λοβέρδου φωτογραφία δημοσιεύθηκε στὴ Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ., ΙΖ', 736.
- ἸΑθ. 29. — Τῆς εἰκόνας τῆς Μ. Ἁγ. Ἰωάννου Θεολόγου Πάτμου, μετὴν Παναγία, τὴν Ἀνάληψη, τὸν Ἁγ. Χριστόδουλο, τὸν Ἁγ. Γερμανό, τὸ Μωυσῆ, τὸν Πρόδρομο καὶ τὸν Προφ. Δανιήλ, δημοσιεύθηκε φωτογραφία στοῦ G. J a c o r i, Patmo, Coo e le Isole Italiane dell' Egeo, Bergamo (1938), σ. 19. Περισσότερα στοῦ ἴδιου, Anecdota Patmiaca, «Boll. d' Arte», X, 3, 1930.
- ἸΑθ. 30. — Τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου τὴ χρονολογία σωστὰ διαβάζει ό κ. Ξυγγόπουλος («Κρητ. Χρονικά» Α', σ. 472,σημ. 17) ἀχρῆ'-1659.
- ἸΑθ. 32. — Τοῦ Ἁγ. Δημητρίου τῆς Συλλογῆς Μ. Καλλιγᾶ ἡ χρονολογία εἶναι 1672. Βλ. Ξυγγόπουλος, ἔ.ἀ., 470, σημ. 10.
- ἸΑθ. 38. — Τῆς Παναγίας Λαμποβήτισσας δημοσιεύθηκε φωτογραφία στὴ Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλ. ΙΣΤ', σ. 678, καὶ ΙΖ', σ. 736.
- ἸΑθ. 42. — Οἱ Ἁγιοὶ Ἀνάργυροι παρουσιάσθηκαν στὴν Ἐκθεση Ἑλληνικῆς Τέχνης τοῦ Λονδίνου τοῦ 1946 καὶ ὀλοσέλιδη φωτογραφία δημοσιεύθηκε στὸν κατάλογο: J. C h i t t e n d e n und C h. S e l t m a n n, Greek Art, Λονδίνο [1947], ἀρ. 336, πίν. 98. Διαστ. 0,66 × 0,532 (= 26 × 21 ἴντσες).

- Ἔαρ. 45-46.—Ἡ Ἀγία Θέκλα καὶ ὁ Ἅγ. Ἀλύπιος ὁ Στυλίτης βρίσκονται τώρα στὸ Βυζαντινὸ Μουσεῖο, ἀπὸ κληρονομία τῆς Συλλ. Χρ. Λαμπίκη.
- Ἔαρ. 50, πίν. ΙΑ'—Τὸ Θαῦμα τῆς Ἀγίας Ζώνης βρίσκεται τώρα στὸ Μουσεῖο Μπενάκη, ἀπὸ δωρεὰ τοῦ μακαρίτη Αἰμ. Βελιμέζη. Θὰ δημοσιευθῆ στὸ Β' Συμπλήρωμα τοῦ Καταλόγου τῶν εἰκόνων τοῦ Μουσείου Μπενάκη.
- Ἔαρ. 52.—Τῆς Παναγίας τῆς τέως Συλλ. Λιχάτσεφ φωτογραφία δημοσιεύθηκε στοῦ Ν. Λιχάτσεφ, Ὑλικὸ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ρωσικῆς εἰκόνας (ρωσ.), Πετρούπολις 1906, πίν. 58. Ὁλόκληρη ἡ Συλλογὴ Λιχάτσεφ βρίσκεται τώρα στὸ Ρωσικὸ Μουσεῖο τοῦ Λένινγκραδ.

Στὸν παρακάτω πίνακα ἀναγράφονται εἰκόνες ποὺ δὲν περιλαμβάνονται στὸν «Χρονολογικὸ Ἐλεγχό» τοῦ κ. Γωμαδάκη, γιατί, οἱ περισσότερες εἶναι ἀνέκδοτες ἢ δημοσιεύτηκαν ἀργότερα. Ὅλες εἶναι ἐνυπόγραφες, ἐκτὸς ἀπὸ πέντε (ἄρ. 6, 7, 13, 21, 25), γιὰ τὶς ὁποῖες δὲν ἔχω καμιὰ ἀμφιβολία ὅτι ἔγιναν διὰ χειρὸς Ἐμ. Τζάνε. Ἡ ἀπουσία τῆς ὑπογραφῆς ὀφείλεται συχνὰ σὲ φθορὰ ἢ σ' ἐπιζωγράφηση. Ὅσες ἀνήκουν στὸ Μουσεῖο Μπενάκη (ἄρ. 11, 12, 13) θὰ μελετηθοῦν διεξοδικὰ στὸ Β' Συμπλήρωμα τοῦ Καταλόγου τῶν εἰκόνων τοῦ Μουσείου Μπενάκη, ποὺ ἐτοιμάζεται.

- 1.—Βερολίνο, Kaiser-Friedrich Museum, Εὐαγγελισμὸς μετὰ Προφῆτες, τοῦ 1640. Δημοσίευση καὶ λεπτομερῆς τεχντροπικὴ ἀνάλυση στῶν Wulff-Alpatoff, *Denkmäler der Ikonmalerei*, Hellerau bei Dresden, 1925, σ. 234-238, 292-293, εἰκ. 100.—*Bildwerke des K. Friedrichs Museums*. W. F. Volbach, *Mittelalterliche Bildwerke aus Italien und Byzanz*. 2. Aufl., Βερολίνο-Λειψία 1930, ἄρ. 1056, σ. 179-181. Βλ. καὶ Ξυγγόπουλος, «Κρητ. Χρονικά» Α', 468.
- 2.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Ι. Κατσαρά. Ἅγ. Ἀντώνιος τοῦ 1640, συντηρητικῆς τέχνης, 0,425×0,265 μ. Ἀνέκδοτη.
- 3.—Κέρκυρα, Μ. Πλατυτέρας. Παναγία τοῦ 1651. Βλ. Ν. Καλογερόπουλος, «Εἰκονογραφημένη» Ἰανουάρ. 1918, σ. 26, μετὰ πρόχειρο σχεδιάσμα. Βλ. καὶ Ξυγγόπουλος, ἔ.ἀ. 472.
- 4.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Βελιμέζη. Pietà τοῦ 1657, 0,54×0,465 μ., τῆς ἴδιας τεχντροπίας μετὰ τὴν Ἀποκαθήλωση τοῦ Μουσείου Μπενάκη. (Ξυγγόπουλος, Κατάλογος. σ. 43-44, πίν. 22). Ἀνέκδοτη.

- 5.—[᾽]Αθῆναι, Συλλογὴ Παμπούκη. [᾽]Ο [᾽]Αγ. Στυλιανὸς κρατεῖ βρέφος καὶ ὁ [᾽]Αγ. Ἀλύπιος ὁ Στυλίτης ἐπάνω σὲ κίονα, τοῦ 1658, 0, 49×0,37 μ. [᾽]Ανέκδοτη.
- 6.—[᾽]Αθῆναι, Βυζαντινὸ Μουσεῖο, ἀρ. 333. [᾽]Ο [᾽]Αγ. Ἀλύπιος, ἐπάνω στὸν κίονα, μὲ βάθος χρυσό, χωρισμένο σὲ τετράγωνα μικρά, κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, ὅπως καὶ στὸ Θαῦμα τῆς ᾽Αγίας Ζώνης («Κρητ. Χρονικά» Δ', 1947, π. ΙΑ')· πιθανῶς μιμεῖται ψηφιδωτό. [᾽]Ανυπόγραφη. [᾽]Ανέκδοτη.
- 7.—[᾽]Αθῆναι, Βυζαντινὸ Μουσεῖο, ἀρ. 698. [᾽]Αγ. Ἀλύπιος, τοῦ ἴδιου τύπου μὲ τὸν ἀρ. 46 Ἐλέγχου Τωμαδάκη (βλ. πρὸ πάνω: συμπληρώσεις). [᾽]Ανυπόγραφη. [᾽]Ανέκδοτη.
- 8.—[᾽]Αγιος Γοβδελαᾶς, χαλκογραφία τοῦ 1661, στὸ βιβλίο: Βιβλίον ψυχοφελές ὀνομαζόμενον Νέος Κλίμακας, Ἐνετίησιν, Παρὰ Νικολάω Σάρρω, 1693. Ξυγγόπουλος, «Κρητ. Χρονικά» Α', 475 κ.ἐξ., πίν. ΚΓ', 1. Γιὰ τὸ ζήτημα ἂν ἡ χαλκογραφία αὐτὴ ἔχει χαραχθῆ ἀπὸ τὸ χέρι τοῦ Ἐμ. Τζάνε, θὰ εἴχαμε κάποιε δυσκολία νὰ δεχθοῦμε τὴν ἐπίδοση αὐτὴ τοῦ ἁγιογράφου μας, γιατί τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων δείχνει τεχνίτη ἄσυνήθιστο στὴν ἑλληνικὴ γραφὴ.
- 9.—[᾽]Αθῆναι, Βυζαντινὸ Μουσεῖο, [᾽]Αγ. Γοβδελαᾶς, τοῦ 1663, Ξυγγόπουλος, ἔ.ἀ. σ. 481, καὶ σημ. 36, πίν. ΚΓ', 5.
- 10.—[᾽]Αθῆναι, πρὶν στὴ Συλλογὴ Παμπούκη. [᾽]Αγιος Παντελεήμων, τοῦ 1670. 0,37×0,29. Συντηρητικὴ τεχνοτροπία μὲ λεπτὰ καλλιγραφημένα φῶτα. [᾽]Ανέκδοτη.
- 11.—[᾽]Αθῆναι, Συλλογὴ Γ. Ἀρβανιτίδη. [᾽]Αγιος Γοβδελαᾶς, τοῦ 1676. Ξυγγόπουλος, ἔ.ἀ., 482-483, σημ. 39, πίν. ΚΓ', 6.
- 12.—[᾽]Αθῆναι, Συλλογὴ Βελιμέζη. [᾽]Αγιος Νικόλαος τοῦ 1683. 0,89×0,365. Ἀπλοϊκὴ συντηρητικὴ τεχνοτροπία. [᾽]Ανέκδοτη.
- 13.—[᾽]Αθῆναι, Μουσεῖο Μπενάκη. [᾽]Αγιος Γοβδελαᾶς. [᾽]Ανυπόγραφη. Ἡ τέχνη δείχνει τὸ χέρι τοῦ Ἐμμ. Τζάνε. Τὸ κάτω μέρος, ὅπου θὰ μπορούσε νὰ ὑπάρχει ἡ ὑπογραφή, εἶναι φθαρμένο. [᾽]Ανέκδοτη.
- 14.—[᾽]Αθῆναι, Μουσεῖο Μπενάκη. Οἱ ἐν Ἐφέσῳ Ἑπτὰ Παῖδες. [᾽]Ανέκδοτη.
- 15.—[᾽]Αθῆναι, Μουσεῖο Μπενάκη. [᾽]Αγ. Γεώργιος καβαλλάρης, σκοτώνει τὸ δράκο. Ἀπὸ τὴν πινακοθήκη τῆς οἰκογενείας Μπλέσσα. Τοῦ ἴδιου τύπου, ἀλλὰ σὲ μεγαλύτερες διαστάσεις, μὲ τὸν [᾽]Αγ. Γεώργιο, τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, τοῦ 1659 (βλ. πάρα πάνω). [᾽]Ανέκδοτη.

- 16.—Ἀθῆναι, πρὶν στὴ Συλλογὴ Μπλέσσα. Τρίπτυχο. Ἡ κύρια ὄψη ἔχει στὸ κέντρο τὴν Παναγία δεξιοκρατοῦσα, στὸ δεξιὸ φύλλο τὴ Γέννηση καὶ τὴ Βάπτιση καὶ στὸ ἀριστερὸ τὴ Σταύρωση καὶ τὴν εἰς Ἄδου Κάθοδον. Ἡ ἄλλη ὄψη ἔχει στὸ ἓνα φύλλο τὸν Εὐαγγελισμό καὶ προσωπογραφία τοῦ παραγγελιοδότη, ἴσως προγόνου τῆς οἰκογενείας Μπλέσσα καὶ στὸ ἄλλο τὴν Κοίμηση τῆς Θεοτόκου. Ἐξαιρετικῆς μικρογραφικῆς τέχνης. Ἀνέκδοτο.
- 17.—Ἀθῆναι, Ἀνάκτορα. Τρίπτυχο μὲ τὴν ὑπογραφή τοῦ Ἐ. Τζάνε. Δωρήθηκε ἀπὸ τὴν κ. Ἐ. Σταθάτου στὴν τότε Διάδοχο Φρειδερίκη γιὰ τοὺς γάμους τοῦ διαδοχικοῦ ζεύγους. (Πληροφορία κ. Ἐλ. Σταθάτου).
- 18.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Δαμιανοῦ Κυριαζῆ. Ἄγ. Μάρκος καθισμένος στὴ ράχη λεονταριοῦ, κάτω ἀπὸ κτήριο τῆς Ἀναγέννησης. Ἐξαιρετικὴ ἐργασία. Ἀνέκδοτη.
- 19.—Ἀθῆναι, Μουσεῖο Λοβέρδου. Γενέσιον τῆς Θεοτόκου. Τῆς ἴδιας ἐποχῆς καὶ τῆς ἴδιας τεχνοτροπίας μὲ τὸ Θαῦμα τῆς Τιμίας Ζώνης τοῦ Μουσείου Μπενάκη (βλ. πρὸ πάνω: συμπληρώσεις, ἀρ. 50). Δὲν περιλαμβάνεται στὸν Κατάλογο τοῦ Μουσείου Λοβέρδου, Ἀθῆναι 1946. Ἀνέκδοτη.
- 20.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Ἀλ. Χωρέμη. Θεοτόκος δεξιοκρατοῦσα. 0,50×0,37. Ἀνέκδοτη.
- 21.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Δελαπόρτα. Θεοτόκος ἐνθρονος μὲ τὸν Πρόδρομο δεξιὰ τῆς καὶ τὸν Ἀπόστολο Φίλιππο ἀριστερά τῆς. Ἐνυπόγραφη. Ἀνέκδοτη.
- 22.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Δελαπόρτα. Ὁ Ἄγ. Σισώης μπροστὰ στὸν τάφο μὲ τὸ σκελετό. Δεξιὰ, μὲ μικρογράμματη λευκὴ γραφὴ διακρίνονται ὑπολείμματα ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς στίχους ποὺ συνοδεύουν τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου: [ὄρω σε τάφε· δειλιῶ σου τὴν θέαν] καὶ καρδιοστάλακτον δάκρυον χέω. Χρέος τὸ [κοινόφλητον εἰς νοῦν λαμβάνω]. Φεῦ, πῶς οὖν μέλλω διελθεῖν, βαβαί, πέρας [τοιούτον;] Αἶ, αἶ, Θάνατε, τίς δύναται [φυγεῖν σε]. [Ἐμμανουήλ ἱερέως] τοῦ Τζάνε χεῖρ. Ἀνέκδοτη.
- 23.—Ἀθῆναι, Συλλογὴ Δελαπόρτα. Ἄγ. Βασίλειος, μόνο τὸ κεφάλι. Ἐπιδιορθωμένη πολὺ. Τὸ πρόσωπο σώζεται καλὰ καὶ παρουσιάζει μεγάλες συγγένειες μὲ τὸν ἀρ. 10 τούτου τοῦ σημειώματος. Ἰχνη οἰκοσήμου ἀνάλογου μὲ τοῦ ἀρ. 24. Ἀνυπόγραφη. Ἀνέκδοτη.
- 24.—Ὁσλο, Ἐθνικὴ Πινακοθήκη. Ἄγ. Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης, ὄρθιος, ὀλόσωμος, κρατεῖ στὸ δεξιὸ χέρι μία βυζαντινοῦ τύπου κρήνη μὲ στέρνα, συμβολικὴ τῶν λόγων τοῦ βιβλίου ποὺ κρατεῖ

στο ἄριστερό χέρι: *ΜΟΝΗ ΔΕ ΠΗΓΗ ΤΗΣ ΥΠΕΡΟΥΣΙΟΥ ΘΕΟΤΗΤΟΣ Ο ΠΑΤΗΡ*. Κάτω ἄριστερά οἰκόσημο μὲ δικέφαλο ἄετό. Ἐνέκδοτη.

- 25.—Κορσική, Καργκέζε, Ἑλληνική Ἐκκλησία. Ἐπιτάφιος Θρηῆνος. Ἐνυπόγραφος (;). Ὁμοιος ὡς τὶς τελευταῖες λεπτομέρειες τῆς πτυχολογίας μὲ τὸν Ἐπιτάφιο Θρηῆνο τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Βενετίας, τοῦ 1677 (Gerola, E. Zane κλπ., 360-361 καὶ φωτογραφία, ἀρ. Ἐλέγχου Τωμ. 31). Μόνη διαφορὰ ἢ προσθήκη ἐδῶ σαρκοφάγου. Ἐνέκδοτη.
- 26.—Λένινγκραντ, Ρωσικὸ Μουσεῖο. Ὁ Kondakof, *The Russian Icon*, III, Πράγα 1931, σ. 158, μνημονεύει δύο ἔργα τοῦ Ἁγ. Τζάνε μὲ ἀρ. εὐρετηρίου τοῦ Ρωσ. Μουσείου 1691 καὶ 2991. Ὑποθέτω ὅτι τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο εἶναι ἡ Παναγία τῆς τέως Συλλ. Λιχάτσεφ (ἀρ. Ἐλέγχου Τωμ. 52, βλ. καὶ πιὸ πάνω στὶς συμπληρώσεις). Γιὰ τὸ δεύτερο ἔργο δὲν δίνει περισσότερες πληροφορίες.
- 27.—Στὴ Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαίδεια, IZ', 736, ὁ Μοάτσος ἀναφέρει εἰκόνα Ἁγ. Μεθοδίου Πατέρων, χωρὶς περισσότερες ἐνδείξεις.
- 28.—Ἀθῆναι, Μουσεῖο Λοβέρδου. Ἁγ. Μάρκος. Ὁ S. Bettini, *Il pittore M. Damasceno e l' inizio del secondo periodo dell' arte Cretese-Veneziana*, «Atti del R. Ist. Veneto» 1934-35, τ. 94, σ. 378, ἀναφέρει εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Μάρκου μὲ χρονολογία α.χ.γ.ζ. (= 1637) (;). Ὁ Ξυγγόπουλος, «Κρητ. Χρονικά» Α', σ. 472, σημ. 17, σωστὰ ἀμφισβητεῖ τὴ γνησιότητα τῆς χρονολογίας 1697 (sic) τῆς μικρῆς εἰκόνας, ποὺ ἀπὸ παραδρομὴ σημειώνεται ὡς τοῦ Ἁγ. Λουκά. Βλ. καὶ τοῦ ἴδιου, Κατάλογος Μ. Μπεν., σ. 40. Ὁ κατάλογος τοῦ Μουσείου Λοβέρδου δὲν τὴν ἀναφέρει.
- 29.—Ὁ φίλος συνάδελφος κ. Ἰ. Π. Παπαδημητρίου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ ἓνα σημαντικὸ σημεῖωμα ποὺ ἀντέγραψε ἀπὸ κώδικα τῆς Καθολικῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Κερκύρας, προτοῦ νὰ καεῖ (1943). Τὸ σημεῖωμα ἔχει ὡς ἑξῆς: 1670. *Diedi in un altro quadro fatto dal pittor Bugnialin vi' e il Signor Nostro inginocchion predica i misteri della Passion*. Ὅπως φαίνεται πρόκειται γιὰ μιὰ ἄγνωστη εἰκόνα τοῦ ζωγράφου μας, παραγγελία μάλιστα τῆς Καθολικῆς ἐκκλησίας. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ παράσταση ὅπως περιγράφεται — ὁ Χριστὸς γονατιστὸς κηρύσσει τὰ μυστήρια τοῦ Πάθους — εἶναι ξένη στὴν ὀρθόδοξη εἰκονογραφία.

- (30)—Ἀνύπαρκτο. Ὁ S. Bettini, *La pittura di icone cretese-veneziana e madonneri*, Πάδοβα 1933, σελ. 31 καὶ 45, ἀναφέρει εἰκόνα μὲ τὰ Εἰσόδια τῆς Θεοτόκου, στὸ Kaiser-Friedrich Museum τοῦ Βερολίνου. Πρόκειται γιὰ παρανόηση τοῦ γερμανικοῦ κειμένου τοῦ Wulff-Alprattoff καὶ τοῦ Schweinfurth, *Gesch. d. russ. Malerei*. Ἡ εἰκόνα αὐτὴ δὲν ὑπάρχει. Προβλ. καὶ W. F. Vollbach, ἔ.ἀ., σ. 175-185).

Οἱ συμπληρωματικὲς αὐτὲς σημειώσεις ἀσφαλῶς δὲν ἐξαντλοῦν τὸν κατάλογο. Ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς τῶν γνωστῶν ἔργων τοῦ Ἐμμ. Τζάνε φθάνει τώρα τὰ 81 καὶ σ' αὐτὸν πρέπει νὰ προσθέσουμε τὰ 12 πού ἀναγγέλει ὅτι ἦρε στὴν Κέρκυρα ὁ κ. Τωμαδάκης («Κρ. Χρ.» Β', σ. 254, σημ. 1).* Ἐν τούτοις 93 εἰκόνες εἶναι λίγες ἂν σκεφθοῦμε τὸν ἀριθμὸ τῶν εἰκόνων πού θὰ ἐξωγράφισε στὰ πενήντα τουλάχιστον χρόνια, ὅσα ἐργάσθηκε ὡς ζωγράφος (παλαιότερη γνωστὴ χρονολογία 1636, νεώτερη 1686). Ἀσφαλῶς σώζονται ἀκόμη ἀρκετὰ μνημεῖα τῆς τέχνης τοῦ ἀξιόλογου αὐτοῦ καλλιτέχνη, πού μένουν ἄγνωστα στὴν ἐπιστήμη, εἴτε γιατί δὲν ἐσημειώθηκαν ποτέ, εἴτε γιατί ἐγινε μνεῖα τους σὲ λαθρόβια ἢ σὲ ἐπαρχιακὰ περιοδικά, ἐξίσου δυσεύρετα ὅσο καὶ τὰ ἴδια τὰ μνημεῖα, ἂν ὄχι περισσότερο.

Ἀκόμη ὁ μελλοντικὸς μελετητὴς τοῦ ἔργου τοῦ Τζάνε θὰ ἔχει νὰ καθορίσει ποιὰ ἀπὸ τὰ ἔργα πού τοῦ ἀποδίδονται χωρὶς νὰ ἔχουν τὴν ὑπογραφή του προέρχονται πραγματικὰ ἀπὸ τὸ χέρι του καὶ ποιὰ ἀπὸ τὸ ἐργαστήριό του. Σὲ πολλὰ ἄλλα πρέπει νὰ ἐλεγχθῇ ἡ γνησιότητα τῆς ὑπογραφῆς.

ΜΑΝΟΛΗΣ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

* Σημ. Συντ.—Ὁ Κατάλογος τῶν ἔργων τούτων δημοσιεύεται εἰς τὴν ἐποπομένην σελίδα